Уладзімір Садоўскі

1813

Навэла, апавяданні

Мінск
Выдавец А.М. Янушкевіч
2017

УДК 821.161.3-32
ББК 84(4Беи)-44
С14

Серыя заснавана ў 2016 годзе

© Усе правы абаронены.
Ніякая частка гэтага выдання не падлягае адлюстраванню, капіяванню, захаванню ў базах дадзеных альбо пошукавых сістэмах, распаўсюджванню любымі магчымымі сродкамі і спосабамі без папярэдняга пісьмовага дазволу праваўладальніка.

Садоўскі, У.А.
С14 1813 : навэла, апавяданні / Уладзімір Садоўскі. — Мінск : А.М. Янушкевіч, 2017. — 120 с. : іл. — (Літаратурная серыя «Шляхецкая чытанка»).
ISBN 978-985-7165-12-4.

У кнізе Уладзіміра Садоўскага змешчана навэла ў жанры зомбі-хорар «1813» і пяць апавяданняў.

Дзеянне навэлы адбываецца ў апошнія дні зімы 1813 года. У разбуранае Вялікай вайной мястэчка Маладэчна на ўскрайку Мінскай губерні наведваецца ў госці да свайго дзядзькі Міхал Клеафас Агінскі — дыпламат, кампазітар, а зараз сенатар Расійскай імперыі. З надыходам адлігі ў наваколлях мястэчка пачынаюць адбывацца незразумелыя рэчы: забітыя жаўнеры паўстаюць з поля мінулай бітвы і нападаюць на жыхароў паселішча. Хутка замак Агінскіх апынаецца ў аблозе хадзячых мерцвякоў. Міхалу Клеафасу не застаецца нічога іншага як узяць у рукі зброю і змагацца за свабоду роднага края.

УДК 821.161.3-32
ББК 84(4Беи)-44

ISBN 978-985-7165-12-4

© У.А. Садоўскі, 2017
© Афармленне. Выдавец А.М. Янушкевіч, 2017

Змест

НАВЭЛА

1813 7

АПАВЯДАННІ

Забі гэта! 89
Звычай 95
Як у старыя добрыя часіны 101
У мяне няма пачуццяў, але я павінен кахаць 105
Начны пастаялец 111

1813

Навэла

Янка любіў зімовы лес.

Хлопцу падабалася шапаценне галінак над галавой. Падабалася назіраць, як ад раптоўнага парыву ветру белымі аблачынкамі сыплецца з дрэваў снег. Падабалася тое пачуццё спакою і адзінства з прыродай, якое абуджаў лес у хлапечай душы.

Але сёння ўсё было не так. Чым бліжэй Янка падыходзіў да ўзлеску, тым мацней у ягоным нутры распальвалася трывога. Хлопцу здавалася, што за сцяной цёмных, пакрытых шэранню ствалоў стаілася нешта небяспечнае. Гасцінны і шчодры лес падаваўся чужым і незнаёмым.

Яшчэ раніцою, атрымаўшы загад збірацца на паляванне, Янка ўзрадаваўся выправе за муры замка. Кашталян даў яму стрэльбу, з тузін набояў са шротам і паўжартам прыстрашыў без дзічыны не вяртацца. Учора ў госці да графа прыехаў пляменнік з Пецярбурга, і кашталян паабяцаў гаспадару разнастаіць стравы да вячэры. Янка апрануў кажух, нацягнуў аблавушку, пачапіў шырокі паляўнічы пас і выйшаў на двор. Там ён напаткаў пакаёўку Паліну, якая несла праз замкавы дворык ваду са студні. Янка зрабіў сур’ёзную міну, выпрастаўся, па-заліхвацку ўскінуў ружжо і, нібы жаўнер на муштры, прайшоў міма дзяўчыны, высока ўздымаючы ногі. Паліна пырснула са смеху. Юнак зірнуў у ейны бок і падміргнуў. Прыемны ўспамін ускалыхнуў ягонае сэрца. На дарогу да лесу Янка выйшаў з усмешкай на вуснах.

На бязвоблачным блакітным небе на ўсю моц прамянілася сонца. Не зважаючы на гэта, над наваколлем панаваў мароз. Але Янка не адчуваў холаду. Начная завіруха замяла ўсе дарогі, і хлопцу давялося самастойна пракладаць сабе дарогу праз снежныя гурбы. Кожны крок даваўся цяжка. Месцамі юнак правальваўся ў рыхлы снег па грудзі. Янка ўвесь сапрэў, пакуль дайшоў да ўзлеску, дзе нарэшце прыпыніўся адпачыць. Абапёршыся на стрэльбу, ён агледзеўся. Непадалёк ён заўважыў цёмныя плямы прыціснутага снегу. Свежы зайцаў след вёў у лясны гушчар.

— Вось і першая здабыча, — падумаў Янка, узняў зброю і зрабіў крок да лесу.

У гэты момант з галінаў бліжэйшых дрэваў з крыкам і гоманам узнялася ўгору чорная чарада варон. Янка замёр на месцы. Ад спуду ў яго перахапіла дых і шалёна закалацілася сэрца. Вылаяўшыся, юнак зняў з паса шротніцу і выцягнуў шомпал. Набіўшы стрэльбу, ён зірнуў на цёмную сцяну дрэваў, што грувасцілася за некалькі крокаў. Яго ахапіла няясная трывога.

Янка ўзняў стрэльбу і ўвайшоў у гушчар там, дзе перарываліся зайцавы сляды. У лесе панаваў паўзмрок. Зыркае сонца знікла за дрэвамі, і здавалася, што надышоў вечар. Янка з цяжкасцю прадзіраўся скрозь зарасці і паваленыя ствалы, але не губляў следу. Месцы, куды скакала жывёліна, на снезе былі добра бачныя. Хлопец ускінуў стрэльбу і стараўся ісці як мага цішэй. Неўзабаве пачалася прагаліна з паваленых ураганам дрэваў. Тут след зайца згубіўся. Янка доўга ўзіраўся ў зямлю, пакуль не заўважыў цёмную пляму на белым покрыве. Ён падышоў бліжэй і ўбачыў, што на снезе ў лужы крыві ляжала адарваная заечая лапа. Страх зноў закраўся ў душу. Янка стаў азірацца і вадзіць стрэльбаю з боку ў бок. Сярод змрочных ялін прамільгнуў цень. Хлопец адступіў на крок. Яго ўсё больш не адпускала трывога. Янку захацелася як мага хутчэй пакінуць гэты негасцінны лес.

Ён яшчэ раз азірнуўся і накіраваўся да таго месца, адкуль выйшаў на прагаліну. Страх падганяў. Янка не стаў болей цішыцца. Да ягонага слыху, апроч трэскату сухіх галін пад нагамі і грукату уласнага сэрца, з-за спіны даносіўся яшчэ адзін гук. Сухі працяглы стогн. Янка паднаціснуў і выбег з лесу. Па інерцыі ён прабег яшчэ колькі крокаў, пакуль не спыніўся і не азірнуўся. Узлесак быў пусты, за хлопцам ніхто не гнаўся. Сэрца яшчэ шалёна калацілася, а дыханне не сцішылася. Янка павярнуў да замка. Шаноўны госць застанецца без дзічыны.

***

Міхал падняўся рана, за вокнамі толькі ўздымалася сонца. Бясконцыя заснежаныя палі зіхацелі ў ранішнім праменні. Граф памыўся вадой, што стаяла ў пакоі з вечара. Халодныя кроплі канчаткова прагналі рэшткі сну. Агінскі вырашыў пакуль не спускацца на снядан і на свежую галаву выкласці на паперу перажыванні ўчорашняга дня. Балазе, паходны набор для пісьма быў у графа заўжды пад рукой.

Праз пэўны час Міхал Клеафас Агінскі адклаў пяро і прысыпаў аркушы паперы дробным пяском, каб атрамант хутчэй высах і не пакідаў слядоў на іншых рэчах. Гэта быў ліст да жонкі, першы ліст, напісаны ім пасля доўгай дарогі да дзядзькавага замка. Міхал строс пясок з аркушаў і ўзяўся перачытваць напісанае:

«...Мяне чакала расчараванне. Мне дагэтуль горка пра гэта думаць.

Тое, чым прывітала мяне родная старонка, уразіла самым непрыемным чынам. Усё, што мы з табою ведалі пра вайну са сталічных газет, не адпавядае і дзясятай долі праўды аб тым, што адбылося тут.

Спачатку шлях па рускіх губернях засмучаў мяне. Здавалася, мы будзем ехаць бясконца. Але як толькі мы перасеклі межы Краю, у душы маёй пасвятлела. Я адчуў, як бадзёрасць забруілася ў маіх жылах, нібыта

паветра Радзімы вярнула мяне ў гады маладосці. Апошнія вёрсты ад Полацка я загадаў фурману ехаць без перапынкаў. Мы ляцелі цэлы дзень і ўвечары дабраліся да Будслава, дзе змянілі коней. Уночы мы праскочылі Вялейку, і на світанні я быў у замку. Там мяне ніхто не чакаў. Усе былі здзіўленыя, хоць і вельмі радыя майму прыезду. Напэўна, той ліст, што я даслаў дзядзьку перад ад'ездам, затрымаўся ў дарозе, і я апярэдзіў яго. Прыняўшы мяне, стомленага і змерзлага, дзядзька загадаў слугам распаліць лазню і накрыць на стол. І няхай мая душа імкнулася хутчэй павітацца з роднымі мясцінамі, я з радасцю прыняў дзядзькава запрашэнне.

Каб прывітаць мяне, дзядзька запрасіў на снядананак усіх насельнікаў замка, у тым ліку пакаёвых і дваровых слуг. Але гэта не так шмат людзей, як можа здавацца. Я сядзеў побач з гаспадаром і старым замкавым кашталянам Юзафам Шыдлоўскім, які дзядзьку служыў спрадвек.

Дзядзька быў у гуморы, ён не раз падымаў поўны кубак, і зычнае «Віват, Міхале!» узносілася да высокай столі замкавай гасцёўні. Сам сабе я адзначыў, што дзядзька прыкметна пастарэў. Я памятаў яго поўным сілы мужчынам, а цяпер пабачыў змарнелага і сівога старога. Разам з дзядзькам пастарэў і замак. У гасцёўні паўсюль былі відаць сляды заняпаду. Ад свечкавага чаду закурэла столь і шыбы ў вокнах. На сценах праступілі шчыліны, а ў некаторых месцах адваліўся тынк. Скасабочаная нашараваная мэбля патрабуе тэрміновага рамонту.

Пад'еўшы і сагрэўшыся, я выказаў дзядзьку сваё жаданне праехацца конна па палях юнацтва. Дзядзька адказаў, што гэта не самая лепшая ідэя, тым больш з улікам майго цяперашняга ўзросту. Ён узяўся адгаворваць мяне ад блазнаватай задумы. Да яго далучыўся кашталян Шыдлоўскі. Але я быў непахісны. Сядлай найлепшага каня, Юзік, — сказаў я. Так па-свойску я называў кашталяна з дзяцінства. Дзядзька і Юзаф разам змоўк-

лі. Тады мяне напаткала першае глыбокае расчараванне гэтага цяжкага дня.

Памятаеш, любая, колькі я расказваў табе пра знакамітую дзядзькаву стайню? Пра зграбных, хуткіх, прыгожых конікаў, якіх дзядзька збіраў па ўсім свеце. Памятаеш тую гісторыю, як я хлапчуком прабраўся туды, скраў найлепшага варанца і цэлы дзень лётаў па сенажацях, ловячы рукамі вецер? А потым атрымаў такіх бізуноў, што тыдзень хадзіць не мог.

Дык вось, стайні больш не было. Дзядзька расказаў, што спачатку французскія войскі, што ішлі праз Маладэчна на Маскву, рэквізавалі, а па-простаму адабралі на патрэбы арміі самых лепшых дзядзькавых коней. А потым імперскія войскі, што гналі Напалеона на захад, рэквізавалі рэшту. Застаўся толькі стары конь па мянушцы Бакас, якому было добра за дзесяць гадоў і таму ён нікому не спатрэбіўся.

Юзаф правеў мяне да апусцелых стойлаў, дзе загадаў маладому конюху Ерамею рыхтаваць Бакаса да выезду. Старое выпацканае сядло доўга не хацела трымацца на правіслай спіне каня. Кашталян спытаў, ці не перадумаў я, і, пачуўшы адмоўны адказ, перажагнаў мяне. Праз некалькі хвілін я ўжо быў за межамі замка і скіроўваўся ў бок Маладэчна.

Мястэчка сустрэла мяне цішынёй і горкім пахам пажару. Гэта было жахліва. Месца маёй маладосці ператварылася ў суцэльнае папялішча. Паўтузіна каменных будаў сярод руінаў — вось і ўсё Маладэчна.

Я ехаў па спустошаных вуліцах і азіраўся навокал. Там-сям сярод занесеных снегам спаленых хат курэў дымок. Я бачыў уваходы ў зямлянкі, бачыў буданы з абпаленага бярвення, намёты. Нехта працягваў жыць у мёртвым мястэчку. Колькі разоў мне трапляліся мінакі, якіх цяжка было прыняць за людзей. Проста нейкія камякаватыя гурбы рыззя, што бадзяліся па вуліцы без справы і без кірунку. Мне запомніліся вострыя

халодныя вочы дзіцяці, якое спынілася ля ўзбочыны і доўга праводзіла позіркам мяне і майго каня. Я не мог нічым ім дапамагчы.

Вайна прайшлася па мястэчку агнём і мячом. Як пазней расказваў дзядзька, ля Маладэчна і ў самім мястэчку адбылася адна з апошніх бітваў Вялікай вайны. Не менш жорсткая, чымся іншыя. Імперскія бамбардзіры дзень абстрэльвалі пазіцыі французаў, спаліўшы такім чынам вялікую колькасць хат. Добра, што дзядзькаў замак знаходзіцца наводдаль ад паселішча, ад артабстрэлу ён не пацярпеў. А потым была сеча. Змучаныя бясконцым адступленнем напалеонаўскія войскі далі бой на полі ля Вушы. Дзядзька казаў, што там і цяпер пад снегам ляжаць сотні непахаваных салдат Вялікай арміі Напалеона.

Я ехаў па мястэчку, і вочы мае напаўняліся слязьмі. Ты ведаеш, родная, што падчас душэўных узрушэнняў я больш здольны да стварэння музыкі. Але тая мелодыя, што нараджалася ў маім сэрцы, калі я глядзеў на разбурэнні, — не для староннiх слухачоў. Яна назаўжды застанецца са мною, разам з маім смуткам і болем.

Ля паскубанага гарматамі кляштарнага будынка я пабачыў натоўп. Манахі-трынітарыі, якія заставаліся ў мястэчку на працягу ўсёй вайны, зладзілі там раздачу гарачай поліўкі. Нешматлікія выжылыя местачкоўцы ціснуліся бліжэй да цеплыні вогнішчаў. Гэта быў адзіны светлы прамень сярод цемры расчараванняў. Я рашыў выказаць падзяку манахам за іх самаадданасць ад свайго імя і ад імя імператарскай улады, якую я, па вялікім рахунку, тут прадстаўляю. Зрэшты, у той момант турбаваць манахаў я не захацеў і пастанавіў здзейсніць сваё рашэнне ў больш афіцыйнай абстаноўцы.

Я вярнуўся ў замак засмучаны. Шыдлоўскі дапамог мне выбрацца з сядла і завесці Бакаса ў стойла. Я сказаў кашталяну, што не буду абедаць, і яшчэ папрасіў не турбаваць мяне некалькі гадзін. Потым падняўся

ў свой пакой і доўга праляжаў на ложку без сну сам-насам са сваімі пачуццямі. Спусціўся ў гасцёўню я толькі пад вечар, тады, калі там ужо рыхтавалі стол да вячэры. За ежай я падзяліўся сваімі ўражаннямі з дзядзькам і нарэшце змог падрабязна распытаць яго пра жыццё падчас вайны...».

Міхал у задуменні паглядзеў у акно. Хвіліну ўзіраўся ў далягляды, а затым абмакнуў пяро і прыпісаў яшчэ колькі словаў на аркуш. Потым акуратна склаў аркушыкі ў капэрту. Разагрэў над полымем свечкі кавалак сургучу і запячатаў ліст, пакінуўшы пярсцёнкам адбітак. Пакуль сургуч застываў, Агінскі зноў пракруціў у галаве падзеі ўчорашняга дня. Была адна рэч, пра якую Міхал вырашыў пакуль не казаць жонцы ў лісце, каб не засмучаць яе яшчэ больш.

Учора пасля вячэры Міхал разам з дзядзькам прайшлі ў бібліятэку. Вялікае памяшканне было застаўлена шафамі з кнігамі. Ля супрацьлеглай да ўваходу сцяны было абсталявана месца для чытання і прыватных размоваў. Два глыбокія фатэлі і столік месціліся побач з галандскаю печкай, аздобленай кафляй. У каміне ўжо разгараліся паленцы, а на століку быў пакінуты падсвечнік з запаленымі вогнікамі. Дзядзька жэстам паказаў Міхалу на стары пашарпаны фатэль, які ў цьмяным святле свечак выглядаў яшчэ больш-менш прыстойна. Міхал пазнаў гэты гарнітур — за масіўным столікам з граніту яны з дзядзькам калісьці адгулялі не адну партыю ў шахматы.

— Міхале, я бачу, што ты ўжо трохі ачуняў ад пабачанага, — пачаў дзядзька. — Сапраўды, наш край зведаў шмат гора.

— Так, гэта было жахлівае відовішча.

— Але гэта далёка не ўсе разбурэнні, што... — дзядзька на імгненне задумаўся. — Ведаеш, Міхале, не хацелася б сёння яшчэ больш вярэдзіць табе душу, але скажу як ёсць: наша сядзіба ў Залессі згарэла.

— Як? — у Міхала заняло дых ад такой навіны. Сядзібы, дзе граф пражыў з сям'ёй амаль дзесяць гадоў, дзе нарадзіліся ягоныя тры дачкі і дзе ён напісаў свае найлепшыя музычныя творы, больш не існуе?

— У пачатку зімы. Падпал, ці праз чыюсьці нядбайнасць, я не ведаю. У Залессі ад моманту, як вы з'ехалі ў Пецярбург, стаялі французскія войскі. Магчыма, пры адступленні хтосьці дадумаўся спаліць сядзібу.

Ці гэта была гульня ценяў у паўзмроку, ці напраўду так было, але Міхалу падалося, што на словах пра сталіцу Расійскай імперыі твар дзядзькі сказіўся ў грэблівай грымасе.

— Але чаму вы не паведамілі мне раней! — пасля наведання дзядзькі ў Маладэчне Міхал планаваў заехаць і ў Залессе, але цяпер яму трэба было перагледзець свой маршрут.

— Я сам пабываў там толькі месяц таму і пабачыў усё на ўласныя вочы. Цэлы застаўся хіба мураваны млын.

— Калі б я ведаў пра гэта, я б папрасіў кампенсацыі з дзяржаўнай скарбніцы на аднаўленне сенатарскай маёмасці. Я б прыехаў сюды з калежскім рэгістратарам царскай канцылярыі, і мы б разам падлічылі суму стратаў... — Міхал, які ўжо жвава прыкідваў у галаве план дзеля аднаўлення сядзібы, раптам запнуўся, пабачыўшы выраз твару дзядзькі.

— Не, Міхале, мне ад твайго цара дапамогі не трэба, — стары граф падняўся з фатэля і рушыў да выхаду. — Позна ўжо, пайду спаць, — кінуў ён праз плячо не азіраючыся.

Міхал застыў агаломшаны. З аднаго боку, яму было сорамна за тое, што ён прапанаваў старому інсургенту дапамогу ад тых, з кім дзядзька ў свой час змагаўся. З другога боку, ён сам свядома абраў гэты шлях супрацоўніцтва з імперскімі ўладамі, бо лічыў, што так ён будзе мець значна больш магчымасцяў для дапамогі Радзіме.

Міхал узяў са століка падсвечнік і ў змрочных пачуццях накіраваўся ў свой пакой.

***

Раніцой, нягледзячы на засмучанасць і заняпад сіл, выкліканы ўчорашнімі падзеямі, Міхал задумаў зладзіць яшчэ адну конную выправу. Гэтым разам у бок лесу. Сонечнае надвор’е якраз спрыяла такому баўленню часу, і граф адчуваў сябе бадзёра і ўзнёсла. Дарогай праз двор да стайні Міхал пабачыў, як кашталян распякае хлопца, які панура стаяў са стрэльбай у руках. Агінскі на хаду падміргнуў хлопцу і ўсміхнуўся. Конюх Ерамей зноў падрыхтаваў каня да выезду верхам. Міхал без староннявае дапамогі сеў у сядло і выехаў з замка.

Калі ўчора стары Бакас быў узорам паслухмянасці, то сёння жывёліну нібы падмянілі. Усю дарогу ад замка да ўзлеску Бакас марудзіў і запінаўся, ледзь-ледзь пераставўляў капыты. Вялейскі гасцінец, якім Агінскі выправіўся ад замка, быў не надта засыпаны снегам, таму граф не мог зразумець, што непакоіць каня. Ля лесу Міхал збочыў з дарогі ў поле. Бакас павольна прайшоў колькі крокаў па гыбокім снезе і стаў як прыкуты. Зрушыць яго не маглі ні словы, ні прышпорванне. Выглядала на тое, што і гэтая прагулка была сапсаваная. Узнёслы настрой, што з раніцы ахапіў Міхала, выпарыўся без следу.

— А бадай цябе, — Агінскі вылаяўся і саскочыў з каня. Бакас працягваў стаяць і не мігаючы глядзець на дрэвы. — Сам прайдуся.

Міхал прайшоў усяго пару крокаў і забурыўся тварам у рыпучы снег. Падымаючыся, граф Агінскі гучна прыгадаў некалькі асабліва яскравых выразаў з тых, што чуў ад сталічных рамізнікаў. Затым атрос кажух і азірнуўся. У тым месцы, дзе ягоная нага напаткала перашкоду, з-пад снегу вытыркалася штосьці даўгаватае. Міхал прыгледзеўся — гэта была чалавечая рука. На імгненне яму падалося, што скручаныя бялявыя пальцы цягнуц-

ца да яго, каб схапіць за калашыну. Міхал мімаволі адступіўся. Рука была нерухомая.

Агінскі спатыкнуўся аб скарчанелы труп аднаго з соцень забітых жаўнераў, пра якіх расказваў дзядзька. Пры падзенні граф вызваліў з-пад снегу не толькі руку, але і частку цела нябожчыка. Міхал схіліўся над жаўнерам, каб уважлівей яго разгледзець. Французскі грэнадзёр, — граф вызначыў гэта паводле колеру абмундзіравання. Сіні мундзір быў у двух месцах прадзіраўлены і абрынданы нечым чорным. Так абазначыліся месцы, дзе кулі ўвайшлі ў цела. Міхал не раз бачыў такое падчас паўстання. Твар нябожчыка, знявечаны грымасай болю, пакрыўся шэранню. Расплюшчаныя вочы ператварыліся на марозе ў два ледзяшы. На руцэ салдата бракавала безыменнага пальца і мезенца. Спачатку Міхал падумаў, што гэта марадзёры адсеклі іх разам з пярсцёнкамі, але ўгледзеўшыся, зразумеў, што пальцы былі проста вырваныя з рукі разам з добрым кавалкам мяса. Графу зрабілася млосна. Ён адвярнуўся ад нябожчыка і паглядзеў у бок лесу.

Дрэннае прадчуванне пачало зараджацца ў Міхалавай душы. Яму падавалася, што лес, да якога ён так імкнуўся зранку, хавае ў цёмных глыбінях нешта злое і небяспечнае. Здавалася, што з-за завесы галін на поле да самотнага падарожніка ў любы момант можа выскачыць... Агінскі не мог да канца абазначыць свае страхі, але адно ён ведаў дакладна — яму хацелася як мага хутчэй пакінуць гэтае месца.

***

Назад Бакас пайшоў спрытней. Міхал падумаў, што прычынай маруднасці каня стаўся той жа незразумелы жах, які адчуў ён сам на ўскрайку лесу. Неўзабаве граф наблізіўся да замка. Некалі трывалая абарончая пабудова, што здаўна належала роду Агінскіх, цяпер уяўляла з сябе сумнае відовішча. Сцены без догляду пачалі